
ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19)
BUDDHIST LEADERSHIP OF EDUCATIONAL ADMINISTRATORS AFTER THE
COVID-19

พระมหาไพรัช แก้วโก PramahaPairat Kaewgo
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: mahapairat2518@gmail.com

Article Received: October 27, 2022, Revised: December 25, 2022, Accepted: December 26, 2022

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาโดยนำหลักมหาสติปัฏฐาน 4 ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้ากับยุคหลังโควิด (Covid-19) โดยมุ่งเน้นที่บทบาทของผู้บริหารโดยการสร้างคุณค่าแก่ตนเองเพื่อแสดงถึงการเป็นตัวอย่างที่ดี การปฏิบัติตนของผู้บริหาร ภายใต้มาตรการการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด (Covid-19) อย่างเคร่งครัด เพื่อให้สถานศึกษาเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยจากโรคโควิด (Covid-19) ส่งผลให้นักเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพและปลอดภัยจากโรค และส่งเสริมให้มีการใช้เทคโนโลยีผ่านอินเทอร์เน็ตมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อที่จะสื่อสารกับนักเรียนที่อยู่บ้านให้มีสภาพการเรียนการสอนที่เหมือนกับในโรงเรียนจริงๆ และผู้บริหารสถานศึกษาต้องมุ่งเน้นการใช้สื่อการสอนที่ทันสมัย เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา (anytime anywhere) โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ควบคู่กับการปฏิบัติจริง (active learning) เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้รวดเร็วเอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการบริหารที่ดูแลและเยียวยาตนเองตามหลักพุทธศาสนา โดยยึดหลักตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกคือเข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร 4 ระดับ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, ผู้บริหารสถานศึกษา, โควิด (Covid-19)

ABSTRACT

The objective of this academic article was to study the Buddhist leadership of educational administrators by applying Mahāsatipaṭṭhāna 4 of the Buddha in order to match the period after the covid-19. It focused on the role of administrators by creating self-worth to show a good role model, conducting themselves under strict measures to prevent the spread of COVID-19 to make educational institutions a safe place from COVID-19, enabling students to learn at their full potential and be safe from disease. Encouraging the use of technology through the internet to organize learning activities in order to communicate with students at home so that the teaching and learning conditions were the same as in school. The educational must focus on using modern teaching materials so that learners could learn anywhere and anytime by using technology coupled with practical (active learning) to help students learn quickly, which was conducive to learning. It was an administration that healing and taking care of oneself in accordance with Buddhist principles based on the Mahāsatipaṭṭhāna Sutra in the Tripitaka, that was, the real understanding of all things without being overwhelmed by defilements according to the principle, which were Kāyā, Vedanā, Cittā and Dhammā.

Keywords: Buddhist Leadership, Educational Administrators, Covid-19

บทนำ

โรคโควิด (Covid-19) หรือไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 คือ ไวรัสในกลุ่มโคโรนา ที่เพิ่งมีการค้นพบใหม่ (ไม่เคยมีการพบเชื้ในคนมาก่อน) โดยพบครั้งแรกที่เมืองอู่ฮั่น มณฑลหูเป่ย์ สาธารณรัฐประชาชนจีน ในช่วงปลายปี 2019 จากข้อมูล ณ วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2563 พบว่า มีผู้ป่วยโรคปอดอักเสบจากเชื้อไวรัสนี้จำนวน 1,354 ราย เสียชีวิต 41 ราย นอกจากนี้ไวรัสสามารถแพร่กระจายจากคนสู่คนได้ผ่านทาง การไอ จาม สัมผัสน้ำมูก น้ำลาย ดังนั้น จึงต้องระมัดระวังไม่ให้ผู้ป่วยที่มีอาการทางเดินหายใจสงสัยจากเชื้อโควิด (Covid-19) ไปสัมผัสใกล้ชิดหรือใช้สิ่งของร่วมกับผู้อื่นเพื่อลดความเสี่ยงในการแพร่กระจายเชื้อ ผู้ป่วยที่ต้องสงสัยโรคโควิด (Covid-19) จะมีอาการใช้ร่วมกับอาการทางเดินหายใจ เช่น ไอจาม มีน้ำมูก เหนื่อยหอบ (กรมควบคุมโรค, 2563)

ผู้นำ (Leader) เป็นบุคคลที่สำคัญในองค์กรมีบทบาทที่ต้องดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะโดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในเรื่องภาวะผู้นำ (Leadership) นั้นเป็นสิ่งที่สังคมต้องการ ผู้นำที่พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่คาดฝัน เพื่อนำพาองค์กรหรือสังคมรอดพ้นจากปัญหาด้วยความรวดเร็วโดยที่ไม่ละเลยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไปพร้อมๆ กัน (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน), 2565) สถานการณ์ปัญหาทั่วโลกจากการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด (Covid-19) นอกจากส่งผลต่อสุขภาพร่างกายแล้วยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของประชาชนอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นความตื่นกลัว ความวิตกกังวลการติดเชื้อ ซึ่งเกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตัวที่ถูกต้องหรือการไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้องได้ รวมทั้งการขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการรักษา ประกอบกับต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้รายได้น้อยลงหรือต้องตกงานตามมายังทำให้ประชาชนเกิด

ความเครียดสะสมจนอาจลุกลามเป็นปัญหาสุขภาพจิตที่รุนแรงในอนาคต (กรมสุขภาพจิต, 2563) นอกจากนี้ การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐกับการแก้ไขปัญหาไวรัสโควิด (Covid-19) ที่ถูกต้องสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน คือ การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐด้านความเสี่ยงทางการศึกษาและการเรียนการสอน ค้นพบแนวทางการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบออนไลน์ที่ถูกปรับใช้กับระบบการศึกษาไทย ถึงแม้ว่าการสอนในลักษณะออนไลน์มีมานานซักระยะแล้วก็ตาม แต่การค้นพบครั้งนี้ได้ยืนยันว่ารูปแบบการศึกษาไทยแบบนิวโนมอล (New Normal) จะกลายเป็นกระบวนการจัดการศึกษาลักษณะใหม่ของประเทศไทยและจะกลายเป็นรูปแบบการศึกษาทางเลือกในอนาคต (นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์ และอมเรศ กลิ่นบัวแก้ว, 2564) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการรับนโยบายและสร้างประสิทธิผลของงานในสถานศึกษาต้อง มีวิสัยทัศน์กว้างไกล กล้าคิด คิดริเริ่ม คิดเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม การนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้บริหารสถานศึกษาให้กับตนเองและองค์กรสถานศึกษาถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยที่ได้รับการกล่อมเกลามาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา

บทความนี้จะนำเสนอภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาโดยนำหลักมหาสติปัฏฐาน 4 ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เข้ากับการบริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19) ประกอบด้วย 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเรื่อยๆ ในเรื่องกาย 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเรื่อยๆ ในเรื่องเวทนา 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเรื่อยๆ ในเรื่องจิต และ 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาธรรมอันเป็นสภาวะโดยรวมทั้งรูปธรรมและนามธรรม เป็นการบริหารการดูแลเยียวยาตนเองตามหลักพุทธศาสนาโดยยึดหลักตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกจึงถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เพ็ญแจ่มแจ้งคือเข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร 4 ระดับ

ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มจะสามารถทำหน้าที่ผู้นำได้ดีเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้นำว่า เหมาะสมกับกรณีเพียงใด แต่โดยทั่วไปแล้ว เมื่อก้าวถึงผู้นำคนทั่วไปจะคิดถึงว่าต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำที่ดี ซึ่งควรมีคุณลักษณะใน 9 ด้าน คือ 1) ความรู้ (Knowledge) 2) ความคิดริเริ่ม (Initiative) 3) มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and Firmness) 4) การมีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) 5) มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต (Fairness and Honesty) 6) มีความอดทน (Patience) 7) มีความตื่นตัวแต่ไม่ตื่นตูม (Alertness) 8) มีความภักดี (Loyalty) 9) มีความสงบเสถียรไม่ถือตัว (Modesty) (ศิริพงษ์ ศรีชัยรมย์รัตน์, 2542) นอกจากนี้ผู้ที่มีบทบาทในการเป็นผู้นำทางด้านคุณธรรมจริยธรรมและนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานควรมีตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงพุทธ ดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่หนึ่ง คือ ภาวะผู้นำในตนเองหรือการนำตนเอง ภาวะผู้นำตนเองเป็นเรื่องเกี่ยวกับการยึดมั่นในสิ่งที่เราเป็นและยึดมั่นในจุดยืนของตนเอง เป็นการรู้คุณค่าของตนเอง อย่างชัดเจน และนำสิ่งเหล่านี้มาเป็นแนวทางในชีวิตและการตัดสินใจของตนเองอย่างสม่ำเสมอ การเป็นผู้นำตนเองที่ประสบความสำเร็จเกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ที่สำคัญ คือ การรู้จักตัวเองอย่างลึกซึ้ง การมีศีลธรรมประจำใจที่บ่งบอกความเป็นตัวตนได้อย่างชัดเจน ความพร้อม ที่จะมั่นคงและมีจุดยืนในสิ่งที่ตนเองเชื่อ ความสามารถในการควบคุมตนเองกับการมองโลกในแง่ดี และความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ยิ่งใหญ่เสมอ องค์ประกอบเหล่านี้สร้างความมีอำนาจ

และคุณลักษณะทางศีลธรรมซึ่งจริงๆ แล้วสิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานของความสามารถของแต่ละคน อีกทั้งยังเป็นเหมือนอิทธิพลในการชักจูงและนำผู้อื่น

ตัวบ่งชี้ที่สอง คือ ภาวะผู้นำทีม หรือการนำทีม ความเป็นผู้นำระหว่างบุคคล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการเอาชนะใจและความคิดของผู้อื่น การระดมความพยายาม ในการสนับสนุน กลยุทธ์ขององค์กร ต้องการทักษะขั้นสูงในด้านแรงจูงใจ การสร้างทีมงาน และการโน้มน้าวใจเสมอ ในปัจจุบันทีมงานที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้เพิ่มสูงขึ้น ดังนั้น ทักษะ ขั้นสูงเหล่านี้ยังเป็นสิ่งจำเป็นมาก ความเป็นผู้นำระหว่างบุคคล ประกอบไปด้วยตัวบ่งชี้ การสื่อสาร กลยุทธ์แบบเรียบง่ายและเข้าใจง่าย การส่งเสริมและทำงานร่วมกันเป็นทีม การแสดงความชื่นชม ต่อความคิดของผู้อื่น รวมถึงการให้ความสำคัญเกี่ยวกับความรู้สึกของผู้อื่น ความมุ่งมั่นสร้าง แรงบันดาลใจ และการสร้างวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันและการมีเป้าหมายร่วมกัน

ตัวบ่งชี้ที่สาม คือ ภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ หรือการนำองค์กร กล่าวคือ องค์กรต่างๆ สร้างอนาคตโดยผ่านกลยุทธ์ต่างๆ ตามตั้งเป้าหมายที่ไว้ บทบาทที่สำคัญของการเป็นผู้นำ เชิงยุทธศาสตร์ คือ การให้ทิศทางสู่เป้าหมายที่ชัดเจนแก่องค์กร บุคลากรในองค์กร และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขององค์กร ความเป็นผู้นำเชิงยุทธศาสตร์เกี่ยวข้องกับตัวบ่งชี้ต่อไปนี้ คือ การรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงขององค์กร การใช้ข้อมูลเชิงลึกในการกำหนดสถานะขององค์กร วิธีที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จและเป้าหมายสำคัญที่องค์กรต้องทำให้ประสบผลสำเร็จ การนำวิธีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพ การสร้างความมั่นใจต่อองค์กรเกี่ยวกับความมั่นคงทางการเงินและการสร้างความสามารถขององค์กรเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงและให้ทันสมัยอยู่เสมอ (สัมฤทธิ์ กางเพ็ง และพระมหาสมัย ผาสุโก, 2557)

ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership) คือ คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในอันที่จะสามารถจูงใจ ผลักดันรวมทั้งกระตุ้นให้บุคคลอื่นดำเนินการตามในสิ่งต่างๆ อย่างเต็มใจและมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กร โดยที่คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำดังกล่าวจะต้องตั้งมั่นอยู่บนหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา (ประกริต รัชวัตร, 2560) ดังนั้น ผู้นำเชิงพุทธต้องมีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิดความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้นำต้องมีคุณสมบัติสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) อุตตहितสมบัติ ความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ และ 2) พรหิตปฏิบัติ ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน ผู้บริหารต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารงาน ลักษณะของผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา หรือหลักพุทธธรรมได้อาศัยธรรมเป็นหลักการสำคัญในการปกครองดูแลและบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืนตลอดไป ผู้นำนั้นมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม หากผู้นำเป็นผู้รู้เหตุ รู้ผล รู้จุดมุ่งหมาย จะทำอะไรต้องมีแผนการ หรือเป้าหมายย่อมจะทำให้หมู่คณะดำเนินไปได้โดยสวัสดิภาพ การวางแผนงานได้ก่อนแล้วเดินตามลำดับของงาน ผลก็คือจะไม่มีความผิดพลาดไม่ติดขัดในการทำงาน หรือในการทำงานเป็นคณะทุกคนร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียงงานก็จะประสบความสำเร็จได้ผลดี มีประสิทธิภาพ ผู้นำเกิดความสบายใจที่มีส่วนช่วยให้งานส่วนรวมประสบผลสำเร็จ (ทัชชกร แสงทองดี, 2561) ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวหลักธรรมสำคัญในการเป็นผู้นำไว้หลายหลักธรรมด้วยกัน เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 ธรรมมาธิปไตย สังคหวัตถุ 4 สัมปยุตธรรม 7 และทศยปปาณิกสูตร เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวถือเป็นการสร้างเสริมภาวะผู้นำให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการทั้งสิ้น ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัยธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2545)

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธ คือ คุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำดังกล่าวจะต้องตั้งมั่นอยู่บนหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนาต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหารงานอาศัยธรรมเป็นหลักในการสำคัญในการปกครองดูแลและบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเป็นผู้รู้เหตุรู้ผลหรือรู้จุดมุ่งหมายจะทำอะไรต้องมีแผนการ หรือเป้าหมายย่อมจะทำให้หมู่คณะดำเนินไปได้โดยสวัสดิภาพโดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคมและประเทศชาติอย่างมั่นคงยั่งยืนตลอดไป

หลักมหาสติปัฏฐาน 4

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตรในพระไตรปิฎกในสถานการณ์การแก้ไข ปัญหาไวรัสโควิด (Covid-19) หลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐาน 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนานั้นมี 4 แนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วย

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่ง กาย คือ รูปขันธ์ ด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะ ด้วยสติและไม่ยินดียินร้าย หมายถึง การมีสติว่ากายเป็นแค่ที่รวมของธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ มาประชุมรวมกันเป็นร่างกาย ไม่มองกายด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นรูปธรรมหนึ่งๆ เท่านั้น อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจจสมุปบาท ก็จะทำให้เห็นความเกิดดับ และเห็นว่ากายล้วนไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) 10/375/249)

2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งเวทนา คือ ความรู้สึก เป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ เมื่อคราวได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย และได้นึกถึงสิ่งต่างๆ ที่เคยสัมผัสมาแล้วทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยพิจารณาให้เห็นความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงความรู้สึก ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่ใช่ตัวตน หมายถึง การมีสติไม่ลืมนึกว่าเวทนาทั้งหลาย ทั้งสุข ทุกข์ อุเบกขา มีและไม่มีอามิส ล้วนเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ไม่มองกายด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็นแค่นามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจจสมุปบาทก็จะเห็นความเกิดดับ และเห็นว่าเวทนาล้วนไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) 10/381/314-315)

3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งจิต คือความคิดต่างๆ เช่น พิจารณาว่าจิตมีราคะหรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ โดยพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงความคิด ไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ยั่งยืน ไม่ใช่ตัวตน (วัดภักทันทะอาสาฬาราม, 2565) หมายถึง การมีสติไม่ลืมนึกว่าจิตมีเหตุใกล้คือเจตสิกมากมายเป็น ปัจจัยให้เกิดอยู่ ไม่มองจิตด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา คือไม่มองว่าเรากำลังคิด เรากำลังโกรธ หรือเรากำลังเหม่อลอยแต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง ที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจจสมุปบาท ก็จะทำให้เห็นความเกิดดับ และเห็นว่าจิตล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (กนกวรณ ปรีดีเปรม, 2564)

4. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาธรรมอันเป็นสภาวะโดยรวมทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งภายในและภายนอก ไปตามลำดับ ตั้งแต่อย่างหยาบไปจนถึงอย่างละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ลึกซึ้งกว่า การพิจารณาเห็นกาย เวทนา และจิต อย่างที่ได้ปฏิบัติมา ให้ความจริงแบบอริยสัจ คือ ไม่ใช่แค่ให้กำหนดรู้ เรื่องสภาวะธรรมอันเป็นทุกข์ทั้งปวงเท่านั้น แต่ต้องมีการกำหนดรู้ทางดับทุกข์รวมไว้ด้วย (ม.ม. (ไทย) 12/131/103) หมายถึง การมีสติไม่ลืมนึกว่าโลกิยธรรมทั้งปวงเกิดจากเหตุปัจจัยมากมายไม่มองด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองเป็นรูปธรรมและนามธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยมากมายเกิดขึ้นเป็นวงจรปฏิจจสมุปบาทก็จะเห็นความเกิดดับ และเห็นว่าธรรมที่เกิดจากเหตุปัจจัยล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา (วัดภักทันทะอาสาฬาราม, 2565)

สรุปได้ว่า มหาสติปฐฐาน 4 เป็นบทสรุปที่ยืนยันถึงผลแห่งการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ และโสมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน และเพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน เมื่อพิจารณาใคร่ครวญ ยังเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ ได้อีกกว่าวิธีที่กำลังปฏิบัติอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะสามารถล่วงพ้นทุกข์ได้จริงหรือไม่ โดยไม่ต้องเสียเวลาไปหลง มงายในแนววิธีปฏิบัติอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ทางสายกลางในพระพุทธศาสนา

ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด-19

ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นสามารถนำมาปรับใช้ หลังยุคโควิด (Covid-19) โดยหลักธรรมที่เห็นได้เด่นชัดคือหลักมหาสติปฐฐาน 4 หมายถึง ความเข้าใจตามเป็นจริงของสิ่ง ทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ หลักมหาสติปฐฐานสูตรมี 4 ระดับ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งจะช่วย ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบริหารดังต่อไปนี้

1. ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19) ด้านกายานุปัสสนา สติปฐฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ด้วยความเพียร ด้วยสัมปชัญญะ ด้วยสติและไม่ยินดียิน ร้าย ผู้บริหารสถานศึกษาที่พัฒนาหรือฝึกอบรมพฤติกรรมทางกาย ด้วยการครองตน ครองคน ครองงานเป็น การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์โควิด เช่น การให้ การเสียสละ สิ่งต่างๆ การให้ความรู้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติตนในสถานการณ์วิกฤติเช่นนี้ รวมถึงการให้ กำลังใจแก่เพื่อนร่วมสังคมที่กำลังประสบความเดือดร้อนเท่าที่จะทำได้ การให้ความร่วมมือกับผู้อื่น หน่วยงาน และรัฐบาลตามมาตรการป้องกันต่างๆ เช่น การไม่มั่วสุมหรือการไม่ไปในสถานที่เสี่ยงต่อการติดเชื้อ คำนึงถึง ผู้อื่นหรือเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมให้มาก ไม่ทำตนให้เป็นที่หวาดระแวงต่อผู้อื่น เช่น การสวมหน้ากากอนามัย ก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง ช่วยดูแลกันตามหลักองค์ประกอบของคุณธรรมหรือข้อปฏิบัติสำหรับผู้ป่วยที่ พยาบาลได้ง่าย ฝึกการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงตามหลักสันโดษ ยินดีในสิ่งที่ตนมี ในสิ่งที่ได้มา และในสิ่งที่เหมาะ ะกับสถานะของตน

2. ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19) ด้านเวทนานุปัสสนา สติปฐฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเฉยๆ เมื่อ คราวใดเห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัสสัมผัสด้วยกายและได้นึกถึงสิ่งต่างๆ ที่เคยสัมผัส มาแล้วทางประสาท ผู้บริหารสถานศึกษาที่พัฒนาหรือฝึกอบรมความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ ด้วยการครองตน ครองคน ครองงานเป็นการพัฒนาพฤติกรรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือสร้างความเดือดร้อน เสียหายให้แก่ตนเองและผู้อื่นเกิดทุกข์เวทนา โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของเมตตา ความรัก ความปรารถนาดี ความ ห่วงใย อยากให้ทุกคนมีความสุข ปลอดภัยจากโควิด (Covid-19) สงสารเห็นอกเห็นใจ ไม่ต้องการให้เพื่อนร่วม โลกติดเชื้อและลงมือช่วยเหลือผู้ที่ประสบความเดือดร้อนจากสถานการณ์นี้และฝึกปฏิบัติตนตามกฎระเบียบ ของสังคมทั้งคำสั่ง ประกาศ คำเตือนต่างๆ เช่น สวมใส่หน้ากากอนามัยทุกครั้งก่อนออกไปทำธุระนอกบ้าน พก น้ำยาล้างมือเป็นนิสัย ล้างมือทุกครั้ง โดยสรุปคือการฝึกสร้างกุศลกรรมความดีทางกายวาจา

3. ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19) ด้านจิตตานุปัสสนา สติปฐฐาน การมีสติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเนืองๆ ซึ่งจิต คือความคิดต่างๆ เช่น พิจารณาดูว่าจิตมีราคะ หรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ จิตมีโมหะหรือไม่มีโมหะ ผู้บริหารสถานศึกษาที่พัฒนาหรือฝึกอบรม ทางจิตใจ ด้วยการครองตน ครองคน ครองงานให้เข้มแข็งด้วยคุณธรรมต่างๆ มีขวัญและกำลังใจที่ดี ฝึกสติให้ รู้เท่าทันกับทุกเรื่องที่ผ่านมาในชีวิตและยอมรับกับความจริงที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ ฝึกจิตให้มีความอดทน อดกลั้นพร้อมที่จะสู้และฝ่าฟันจนกว่าจะพ้นวิกฤตินี้ไปด้วยดี สามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นให้อยู่

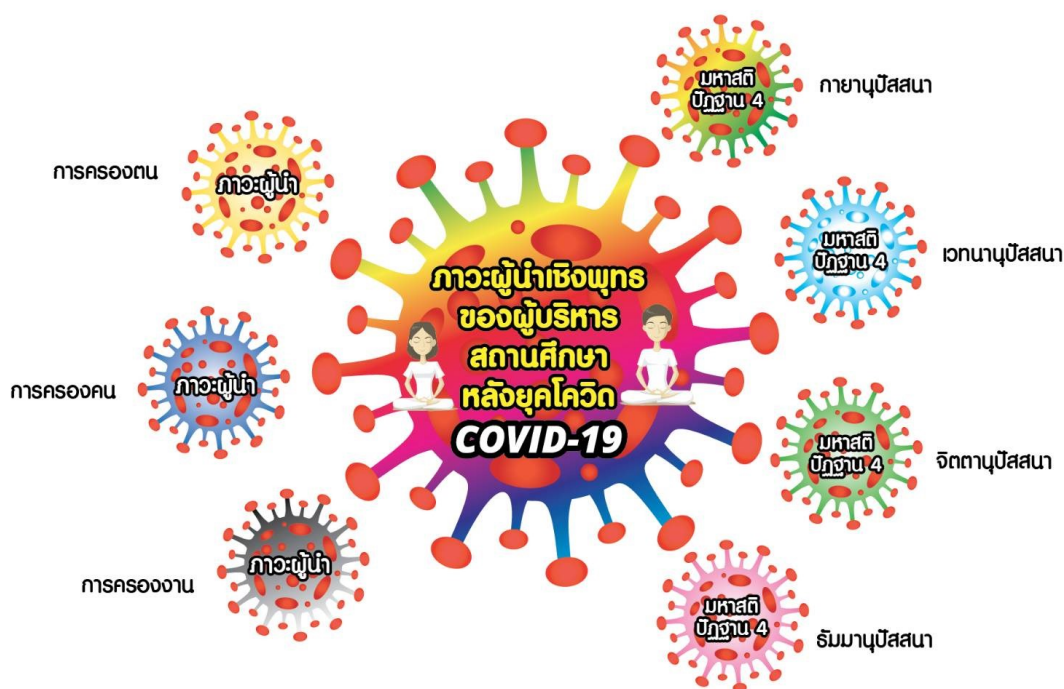
ในกรอบของความถูกต้อง ติงามได้ ควบคุมจิตใจไม่ถูกความชั่วร้ายครอบงำจิตไม่ปล่อยให้ความวิตกกังวลสร้างความทุกข์ให้กับชีวิต ฝึกปล่อยความยึดมั่นในเรื่องต่างๆ ที่สร้างความทุกข์ในสถานการณ์เช่นนี้เช่น รายได้ของเราที่ลดหรือหายไป ฝึกการนำพระรัตนตรัยมาเป็นที่พักของจิตด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ เจริญจิตตามหลักสติปัฏฐาน 4 หรือการฝึกพิจารณาความไม่เที่ยงแท้ของชีวิตหรือความตายที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกขณะเพื่อให้การดำเนินชีวิตของเราตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท โดยสรุปก็คือการฝึกหรือพัฒนาจิตให้เกิดกุศลกรรมหรือความดีทางจิตฝ่ายคุณธรรมทุกประการ

4. ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19) ด้านธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณาธรรมอันเป็นสภาวะโดยรวมทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งภายในและภายนอก ไปตามลำดับ ตั้งแต่อย่างหยาบไปจนถึงอย่างละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ลึกซึ้งกว่าการพิจารณาเห็นกายเวทนา และจิต อย่างที่ได้ปฏิบัติมา ให้ความจริงแบบอริยสัจ คือ ไม่ใช่แค่ให้กำหนดรู้เรื่องสภาวะธรรมอันเป็นทุกข์ทั้งปวงเท่านั้น แต่ต้องมีการกำหนดรู้ทางดับทุกข์รวมไว้ด้วย ผู้บริหารสถานศึกษาที่พัฒนาหรือฝึกอบรมจิตใจให้เกิดปัญญาด้วยการครองตน ครองคน ครองงาน ให้อุบายใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงเกี่ยวกับการแพร่ระบาดของโควิด (Covid-19) ว่าเป็นเรื่องของกฎธรรมชาติ การเผชิญกับโรคภัยไข้เจ็บเป็นเรื่องธรรมดาของทุกชีวิตตามหลักโลกธรรมไม่มีใครหนีพ้น โควิด (Covid-19) ก็เป็นเหมือนโรคทั่วไปที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ชั่วคราวแล้วก็ดับไปในที่สุด โรคนี้ติดต่อกันได้หากมีเหตุปัจจัยที่เอื้อให้เกิด เช่น การสัมผัสกับผู้ติดเชื้อ การไม่สวมหน้ากากอนามัยป้องกัน การไม่ล้างมือ เป็นต้น ดังนั้นการที่เรารู้สาเหตุของการติดเชื้อและการป้องกันตัวเองอย่างดีตามวิธีการป้องกันการติดเชื้อก็จะทำให้เราไม่ได้รับอันตรายจากมหันตภัยนี้ (จุลศักดิ์ ชาญณรงค์, 2564)

บทสรุป

ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำหลักมหาสติปัฏฐาน 4 มาปรับใช้หลังยุคโควิด (Covid-19) เพื่อการรู้ทันและการเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย การคิดที่ถูกต้อง ถูกกับเรื่อง เหมาะสม และสอดคล้องกับสถานการณ์ ปัญหาและจุดมุ่งหมาย ช่วยให้มีการตัดสินใจได้ถูกต้อง มีการแก้ปัญหาให้ลุล่วงได้ด้วยปัญญา การสร้าง ความรู้ใหม่ๆ รู้จักคิดได้รวดเร็ว สำเร็จผลตามที่คิดการตัดสินใจทำตามที่ดีย่อมมีความสำคัญที่สุด รู้จักยอมรับความจริงในสิ่งที่พิจารณาด้วยความรอบคอบแล้วพิสูจน์ หรือเห็นว่าถูกต้องแล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ยอมรับฟังในเหตุผลหลายๆ ด้านแล้วนำมาไตร่ตรองให้รอบคอบ ตัดสินใจในสิ่งที่มีเหตุผล ฝึกตนให้แสวงหาความจริง รู้จักคิด แสวงหาเหตุผลหรือแก้ข้อสงสัย ความไม่แน่ใจ เพราะการดำเนินชีวิตประจำวันนั้นจะมีสิ่งต่างๆ มากกระทบอยู่ตลอดเวลา ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการรับนโยบายและสร้างประสิทธิผลของงานในสถานศึกษา เป็นหน้าที่ของผู้บริหารทุกคนที่ต้องครองตน ครองคน ครองงานในหน่วยงาน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ให้สามารถดำเนินงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ กระทำตนให้เป็นแบบอย่าง ในการทำกรรมดีทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม สามารถมองได้ไกล มองได้ลึก มองเห็นความต้องการ โอกาส ทางออก สามารถมองเห็นจุดเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ มีความคิดเชิงเติบโต (growth mindset) มีใจที่เปิดรับ ใคร่เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และเป็นนักเรียนรู้ตลอดชีวิต มีวินัยที่สูงมากกว่าคนทั่วไป โดยจะดูได้จากเรื่องส่วนตัว เช่น การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างสุขภาพและภูมิคุ้มกันที่แข็งแรงให้กับตัวเอง การมีวินัยที่สูงมาก บ่งบอกถึงความประสบความสำเร็จในชีวิต และการเป็นผู้นำคนอื่นได้ สรุปองค์ความรู้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาหลังยุคโควิด (Covid-19)

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ปรีดีเปรม. (2564). การรู้เท่าทันความคิดตามหลักสติปัญญา 4: เพื่อก้าวผ่านยุค New Normal ไปสู่วิถีในยุคต่อไป. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 4(2).
- กรมควบคุมโรค. (2563). ข้อมูลสำหรับการป้องกันตนเองจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019. แหล่งที่มา https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/int_protection.php สืบค้นเมื่อ 3 ก.พ. 2563.
- กรมสุขภาพจิต. (2563). องค์ความรู้การดูแลสุขภาพใจในสถานการณ์การระบาดโควิด-19. แหล่งที่มา <https://www.dmh.go.th/covid19/pnews/files> สืบค้นเมื่อ 16 ม.ค. 2565.
- จุลศักดิ์ ชาญณรงค์. (2564). แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อดูแลสุขภาพในช่วงวิกฤติโควิด-19. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม. 11(2). 323.
- ทัชชกร แสงทองดี. (2561). คุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงพุทธ. วารสารวิจัยวิชาการ. 1(3).
- นฤมล อนุสนธิ์พัฒน์ และอมเรศ กลิ่นบัวแก้ว. (2564). แนวทางการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐไทยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19). การบริหารนิติบุคคล และนวัตกรรมท้องถิ่น. 7(8).
- ประกริต รัชวัตร. (2560). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาพยาบาล. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2545). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สือตะวัน.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- วัดภักทันทันตะอาสาฬหาราม. (2565). บทความธรรมะ:จิตตานุบัติสสนาสติปัญญา. แหล่งที่มา <https://www.watbhaddanta.com/> สืบค้นเมื่อ 16 ม.ค. 2565.
- ศิริพงษ์ ศรีชัยรัมย์รัตน์. (2542). กุญแจสู่ความเป็นเลิศทางการบริหารคน. กรุงเทพมหานคร: เอ อาร์ อินฟอร์เมชันแอนด์พีบีเคชั่น.
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน). (2565). Resilient Leadership ถอดบทเรียนผู้นำที่พร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงกับการจัดการโควิด-19. แหล่งที่มา <https://www.moj.go.th/view/56154> สืบค้นเมื่อ 16 ม.ค. 2565.
- สัมฤทธิ์ กางเพ็ง และพระมหาสมัย ผาสุโก. (2557). ภาวะผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership). มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.